

„Smiala sa a tancovala,
zatiaľ čo vychudnuté
telá padali na zem.“

absynt
prekliati/reportéri

Čo to má spoločné so mnou?



Sacha Batthyany

absynt

Sacha Batthyany Čo to má spoločné so mnou?

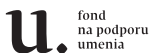
Zločin z marca 1945. Príbeh mojej rodiny

Preklad: Elena Diamantová

Prekliati reportéri
Absynt 2019

Pre Ayna, Milosa a Umu

Publikáciu z verejných
zdrojov podporil
Fond na podporu umenia



With the support of
the Swiss Arts Council
Pro Helvetia

swiss arts council

prohelvetia

Copyright © 2016, Verlag Kiepenheuer & Witsch GmbH
& Co. KG, Cologne/Germany

All rights reserved

Cover Art © Pavlína Morháčová

Translation © Elena Diamantová

ISBN 978-80-8203-115-0

Prológ

Agnes vyšla zo spálne. Kvôli mne sa namaľovala, upravila si účes a vyobliekala sa. Jej dcéry ju obstali šťastné, že ju vidia takú peknú.

„To je návšteva z Európy,“ povedali jej. „Vnuk.“

„Kto?“ opýtala sa trochu prihlasno.

„Vnuk, veď vieš.“ Nie, videl som na nej, že nevedela.

Pozdravili sme sa a sadli si k okrúhlemu stolu v obývačke, kdesi v Buenos Aires. Agnes som poznal z denníka svojej starej mamy, ktorý som mal pri sebe v taške. Vyrastali spolu v malej dedinke na západe Maďarska. Ako deti sa denne vídali, hoci ich životy sa odvíjali celkom inak. Agnesini rodičia vlastnili lahôdkarstvo, rodičia mojej starej mamy mali zámoček s nádvorím vysypaným štrkom, uprostred ktorého rástol gaštan. *Na vidieku bol pokojný život*, písala stará mama o svojom detstve, *život určený ročnými obdobiami*. Kým ne-
vypukla vojna.

Až do toho dňa na jar 1944, keď v dedine zanikol stáročia platný poriadok a s ním celý svet. Najprv prišli Nemci, po nich Rusi. Zámok vyhorel, rodina starej mamy prišla o všetky pozemky, o svoje postavenie, o miesto v spoločnosti.

A Agnes sa dostala do Osvienčimu.

Agnesine dcéry ju na môj príchod pripravili – povedali jej, že tadiaľ prechádzam a zastavil som sa, lebo som vraj o nej našiel zmienku v denníku. „O твоjich rodičoch,“ vysvetlili jej, o čase spred sedemdesiatich rokov. Teraz som tu, aby som niečo z toho prečítal.

„Výborne,“ súhlasila.

Sedel som vedľa Agnes a videl, ako sa číslo, ktoré jej vytetoval dozorca v Osvienčime, stráca v záhyboch zvráskavenej kože. Číslice sa takmer nedali rozlúštiť: 802...6? Alebo to bolo 8?

„Jablkovú či tvarohovú?“ opýtali sa ma.

„Prosím?“

Agnes deportovali do koncentračného tábora v osemnástich rokoch, teraz má vyše deväťdesiat. Chodúľka bola pripravená vedľa jej stoličky. Všimol som si fotografie na policičke. Zosnulý manžel, svadby dcér, celý život.

„Jablkovú,“ poprosil som o štrúdľu a podal som tanier. Keď všetci dojedli, začal som čítať: o vlaku z Budapešti, ktorý bolo zďaleka vidieť podľa oblaku sadzí – a Agnes prikyvovala; o žeriavoch na začiatku dediny; o čerešniach naložených v cukrovej vode, čo stáli vedľa pokladnice v obchode jej rodičov; a o jej otcovi, pánu Mandlovi s rumencom na lícach.

„Veru, mal ich červené,“ prerušila ma naradovane a my sme sa tešili spolu s ňou, hoci nám vôbec nebolo veselo. Pretože sme poznali pravdu.

* * *

Nasledujúci deň som sa v odletovej hale sám seba pýtal, či to bolo správne. Okrem muža na čistiacom stroji, ktorý jazdil z jedného konca terminálu na druhý a na koberci zanechával striedavo tmavší a svetlejší pruh, tam nebolo živej duše.

Pred cestou som si nahováral, že som iba posol. Mám niečo, čo patrí Agnes, preto som prišiel, ale teraz som si už nebol celkom istý. Skutočne som len kuriér?

Pred siedmimi rokmi som sa vydal po stopách vojnových tajomstiev svojej rodiny. Viackrát som cestoval do Maďarska, do Rakúska, letel som do Moskvy a teraz až do Buenos Aires, ale v prvom rade som sa stal otcom troch detí a to premiešalo všetky karty. Učil som sa vymieňať plienky, pripravovať

kašičky a popritom som zisťoval všetko o svojich koreňoch. Mnoho dní som strávil v malej obci Rechnitz, aby som sa dozvedel viac o masakri sto osemdesiatich Židov, brodil som sa sibírsym snehom s cieľom nájsť zvyšky pracovného tábora a napokon som pristál v Južnej Amerike. Toto všetko som v Zürichu raz do týždňa rozoberal so psychoanalytikom. Zhovárali sme sa o Stalinovi, o holokauste a masových hroboch, zatiaľ čo iní ľudia obedovali pizzu. Nedávno som sa ho opýtal: „Povedzte, som vôbec chorý?“ Odpovedal mi: „Ako to mám vedieť?“

Mal som pocit, akoby som žil v stroji času – včerašok a dnešok sa zliali. Preskočil som z minulosti do prítomnosti a zhora som sa prizeral, ako sa prechádzam po vlastnej biografickej osi. Sedem rokov. Priemerná dĺžka života európskeho krta, o ktorých som toľko čítal v denníku starej mamy, keďže sa k týmto živočíchom opakovane prirovnávala.

A tak som tam sedel, pozoroval pristávacie dráhy čierne od kolies, za nimi špinavé polia, nekonečné diaľavy Argentíny.

Agnesina dcéra mi na rozlúčku vtisla do ruky tenkú knižku, spomienky na vojnové roky, ktorá teraz ležala v taške vedľa denníka starej mamy. Životné príbehy dvoch odlišných žien, posplietané a vyžarujúce do súčasnosti, a ja som si v nich teraz listoval. Chýba už len môj príbeh, pomyslel som si, zo saka som vybral zápisník, dlaňou som uhladil čistú stránku a do ľavého horného rohu som napísal dátum: *október 2013.*

Čo z toho bude? List? Komu ho adresovať? Sebe? Ako mám začať?

Potom ohlásili môj let.

Všetko sa začalo v jeden aprílový štvrtok, asi sedem rokov pred mojou cestou do Buenos Aires. Vtedy som pracoval v nedeľnej prílohe denníka *Neue Zürcher Zeitung*. Bolo skoré ráno, v redakcii takmer nikto, všade pokoj. Práve som písal text o holandskom darcovi spermii, keď mi staršia kolegyňa, ktorá sa inak so mnou veľmi nebavila, položila na stôl noviny a opýtala sa: „Čo to máš za rodinu?“

S úsmevom som k nej zdvihol zrak, až potom som sa pozrel na článok, ktorý vytrhla z novín. Očakával som niečo z devätnásteho storočia, nazberkané šaty alebo kone. Nejaký most pomenovaný po mojom predkovi, akomsi Adamovi, Žigmundovi alebo Ladislavovi Batthyányom. Moje priezvisko je v Maďarsku známe, Batthyányovci boli grófi, kniežatá, biskupi. Jeden z nich sa stal v roku 1848 zemským ministerským predsedom, ďalšieho, lekára Ladislava Batthyányho-Strattmanna, v roku 2003 za zásluhy blahorečil pápež Ján Pavol II. Rodinná história sa dá sledovať až k protitureckým bojom v štrnástom storočí. U nás v západnej Európe však toto meno takmer nikto nepozná. Väčšina ľudí ho pokladá za tamilské; jazyk Srí Lanky zrejme pripomínajú tie dva ypsilony. Pýtajú sa ma naň len počas Vianoc, keď v televízii o jedenástej predpoludním vysielajú trilógiu o Sisi. Romy Schneiderová tam v úlohe cisárovnej tancuje s grófom Batthyányom, oblečeným v belasej uniforme a s množstvom brilantín vo vlasoch.

Keď som sa teda pozrel na noviny, očakával som čosi podobné, niečo neškodné, ale titulok ma zarazil: *Hostiteľka*

z pekla. Nerozumel som tomu, no ženu na fotografii som ihneď spoznal. Bola to teta Margit. V marci 1945 sa údajne zúčastnila na masakri v rakúskom pohraničnom meste Rechnitz, pri ktorom zavraždili stoosemdesiat Židov. Vraj usporiadala oslavu, tancovala, pila a o polnoci akoby zo žartu priložila nahým mužom a ženám pištoľ k hlave a stlačila spúšť.

„Ďakujem,“ povedal som, odložil noviny nabok a znovu som uprel zrak na blikajúci kurzor na obrazovke. Mal som ešte dve hodiny na napísanie článku o holandskom darcovi spermii.

Teta Margit? Tá s tým jazykom?

Keď som bol dieťa, chodili sme s tetou Margit trikrát do roka na obed, zakaždým do najdrahších reštaurácií v Zürichu. Otec nadával už cestou tam a v našom bielom opli fajčil jednu cigaretu za druhou, zatiaľ čo mama ma česala plastovým hrebeňom. Volali sme ju teta Margit, nikdy nie Margit, akoby teta bol titul. Vydala sa za strýka môjho otca, ale manželstvo bolo od začiatku číra katastrofa. Margit bola miliardárka z nemeckého rodu Thyssenovcov, on bol schudobnený maďarský gróf. Margit bola vysoká, s mohutným trupom na tenkých nohách. V spomienkach ju vidím vždy v kostýme pozapínanom až po krk a s hodvábnou šatkou potlačenou konskými motívami. Má bordovú kabelku z krokodílej kože so zlatými zipsami, a keď rozpráva o srnčej ruji alebo o plavbách po Egejskom mori, v prestávkach medzi vetami vystrkuje konček jazyka ako jašterica. Sedím od nej čo najďalej, teta Margit deti neznášala, a paprem sa v nakrájanej telacej pečeni. V jednom kuse na ňu pozerám. Chcem vidieť, ako vystrčí jazyk.

Po jej smrti sme o nej takmer nerozprávali a moje spomienky na spoločné obedy bledli až do dňa, keď som v novinách čítal o rakúskej obci Rechnitz. O oslave. O masakri.

O sto osemdesiatich Židoch, ktorí sa najprv museli vyzliecť donaha, až potom ich postrieľali, aby sa ich telá rýchlejšie rozložili. A teta Margit? Bola pri tom.

Zavolať som otcovi a opýtať sa ho, či o tom niečo vie. Mlčal. Počul som, ako si otvoril fľašu vína. Videl som ho pred sebou, ako vo svojej budapeštianskej obývačke sedí na ošúchanom gauči, ktorý mám tak rád.

„Margit mala nejaké aféry s nacistami, o tom sa v rodine hovorilo.“

„V novinách píšú, že usporiadala slávnosť a ako vyvrcholenie, akýsi dezert, vlákala do tajne stoosemdesiat Židov a hosťom rozdala zbrane. Všetci boli na mol. Každý si mohol vystreliť. Aj Margit. Nazývajú ju hostiteľkou z pekla. V anglických novinách ju označujú za *killer countess*. A v *Bilde* vyšiel článok pod titulkom *Grófka Thyssenová dala na nacistickom večierku zastreliť dvesto Židov*.“

„Nezmysel. Došlo síce k zločinu, ale nemyslím si, že by s tým Margit mala niečo spoločné. Bola to beštia, no niečoho takého by nebola schopná.“

„Prečo bola Margit beštia?“

* * *

Pred tým, ako som si prečítal novinový článok o Rechnitzí a tete Margit, som sa o históriu svojej rodiny veľmi nezaujímal. Takmer som s ňou neprichádzal do styku. Keby som sa narodil v Maďarsku, bolo by to iné. Po mojich predkoch sú tam pomenované námestia, stoja tam ich pamätníky. Ja som však nevyrastal v Budapešti, ale v štvorizbovom byte na okraji Zürichu, a keď som mal osem rokov, presťahovali sme sa o sto metrov ďalej, do sivého radového domu pripomínajúceho Rubikovu kocku, s ktorou sa vtedy, v osemdesiatych rokoch, hral vari každý. V záhrade stál pingpongový

stôl a v kuchyni veľká chladnička na americký spôsob, ktorú nám nechali predošlí majitelia. Keď som otvoril mraziaci box a vopchal doň hlavu, hlboko, až za mrazený hrášok, cítil som nádhernú vôňu. Ešte lepšie si pamätám pach na benzínovej pumpe, kde sme niekedy večer zastali na spiatocnej ceste od priateľov mojich rodičov, ktorých sme každú nedeľu navštevovali. Sedel som s dvomi bratmi natlačený na zadnom sedadle a zakaždým som dúfal, že budeme musieť natankovať. Vtedy som stiahol okienko, zavrel oči a zhlboka dýchal nosom. Vôňa benzínu, chladný vzduch a my všetci v aute na ceste domov – nikdy som sa necítil bezpečnejšie. Keď sme došli, predstieral som spánok, aby ma otec zanechal do izby. Košeľa mu voňala vínom, cigaretami a letom. To bolo moje detstvo.

Tak ako sa veľryby pred pôrodom sťahujú do pokojných vôd, aj moji rodičia sa utiahli pred svetom a usadili sa na tomto mieste. Ale na rozdiel od veľrýb, ktoré to neskôr zasa láka do hlbín oceánu, rodičia natrvalo uviazli na periférii.

Možno sa chceli skryť pred minulosťou. Pred spomienkami na Maďarsko, na vojnu, na útek a schovávanie.

Pravdepodobne chceli na tomto nepoškvrnenom mieste začať znovu. Nemyslieť na to, čo bolo, a snažiť sa z tohto zapadnutého kúta urobiť domov. Takmer sa im to podarilo.

Vo Švajčiarsku sa dobre začína odznova. Ľahšie sa tu dá zbaviť záťaže minulosti, lebo v tejto krajine nič nepripomína Hitlera ani Stalina. Oba totalitné systémy minulého storočia, nacizmus aj komunizmus, koncentračné tábory, gulagy, sú len kapitolami v učebniciach dejepisu. Takmer tu nenájdete pamätník obetiam vojny, máloktorá rodina, odhladnuc od prisťahovalcov, má niečo spoločné s vtedajšími hrôzami. Nezačujete tu otázku: „Dedko, čo si robil za vojny?“ Nikoho nedeportovali ani neposlali do plynu. Ľudia sa tu nemusia s ničím „vyrovnať“, nič „nevychádza na povrch“, ako sa píše v tlači, keď je reč o iných krajinách. Neexistuje tu

kolektívne zlyhanie, nenastávajú krízy, iba ak v bankovníctve. Švajčiarsko pozná len roky prosperity, bezpečia a bezstarostnosti, predovšetkým v období mojej mladosti začiatkom deväťdesiatych rokov, keď bolo všetko ešte farebnejšie a ľudia z okrajových mestských štvrtí vysadli na bicykel a vyrazili k nejakému jazeru. Volali to bajkovanie.

Taká idylka predsa nemôže zostať bez odozvy. Toľká bezstarostnosť sa musí odraziť na rodinnom šťastí. Ale nie je to tak v každej rodine.

Ani otec, ani matka sa vo Švajčiarsku, tejto hádam najpohodlnejšej krajine Európy, necítili skutočne doma. Naučili sa síce švajčiarsku nemčinu, lyžovali, kúpili si hriankovač. Ako všetci ostatní v zime jedli raclette, polievali si zemiaky roztopeným syrom, možno pridali trochu viac papriky. V skutočnosti sa zúčastňovali na živote tejto krajiny, len keď to bolo nutné. Zdravili susedov, ale bolo im milšie, keď si ich cestou k autu nikto nevšimol. Tajne si zo Švajčiarska a zo Švajčiarov uťahovali – aspoň ja som to tak vnímal. Občasné nepriateľské poznámky domácich, že máme smiešne priezvisko, že na cudzincov hovoríme celkom slušne po nemecky, že naše hrdzavé auto sa sem nehodí, si nevšímali, lebo vedeli, že tu nikdy nezapustia korene. Švajčiarsko bolo pre nich vždy len akousi hrou, nebol to skutočný život s vrcholmi a pádmi, so šťastím a s útrapami. Lebo ten, kto neprišiel vo vojne aspoň o niekoľkých príbuzných, kto nezažil, ako cudzia okupačná mocnosť všetko rozvráti, či už to boli Nemci, alebo Rusi, ten o sebe nemohol tvrdiť, že vie niečo o živote. Rátalo sa len utrpenie, šťastie a idyla stáli mimo hry. Minulosť bola vždy dôležitejšia ako budúcnosť, staré vždy lepšie ako nové.

A tak pravdepodobne obaja svojím spôsobom snívali o inom živote v malom domci na kraji Zürichu, na tomto mieste bez včerajška, odkiaľ sa môj otec čoskoro odsťahoval.

Dva roky po páde železnej opony si zbalil veci a odcestoval do Budapešti. Aj mama odišla zo Švajčiarska a nezдало sa, že by jej niečo chýbalo. Nikdy som jej to nezazlieval. Zrazu boli obaja preč a mňa zanechali s pocitom, že žijem v nesprávnej krajine.

Ja som však zostal, možno z lenivosti. Študoval som, lebo všetci študovali, a stal som sa novinárom. Zakrátko som už písal o ozbrojených detských bandách v Liverpoole, v Texase som prespával v karavane vysokopostaveného člena Ku-klux-klanu, celé dni som chodil po jednej predmestskej štvrti Zürichu, lebo som mal napísať reportáž o viacnásobnom znásilnení trinásťročného dievčaťa, a spolu s lesbickou dvojicou, ktorá túžila po dieťati, som sedel na gauči holandského darcu spermií. Videl som, ako im odovzdal ampulku a injekčnú striekačku, ktorou si jedna zo žien mala gaméty vstreknúť. „Skočím si do obchodu,“ vyhlásil a už bol pri dverách. „Chcete niečo? Kolu? Čipsy?“ Ženy zarazene pokrútili hlavou. Kolu? Chceli dieťa.

Maďarsko bolo síce krajinou mojich rodičov, ale mňa to nezaujímalo. Mal som čosi po tridsiatke, bol som čerstvo zalúbený – nič pre mňa nebolo vzdialenejšie ako druhá svetová vojna alebo zločin na sto osemdesiatich Židoch. Vravel som si, že máme vlastné problémy, migráciu, stratu perspektívy, globalizáciu. O takých veciach som písal: priveľa konzumu, priveľa pornografie, priveľa možností.

Ale keď som sa v to ráno zoznámil s príbehom svojej rodiny, keď som v novinách zbadal fotografiu tety Margit, začal som robiť rešerše a napísal som rodinným príslušníkom do Viedne, Budapešti a Mníchova. „Dobrý deň,“ začal som, „nepoznáme sa, ale sme vzdialení príbuzní. Čítali ste, čo sa vtedy údajne stalo? Viete o tom niečo?“ Zadovážil som si podklady o tete Margit a jej mužovi Ivanovi, bratovi môjho starého otca, prečítal som si knihy o Thyssenovcoch, o maďarských dejinách, celé dni som trávil v archívoch v Berlíne, Berne,